

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Географски факултет

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Извештај комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидата
Марка Филиповића

Одлуком Наставно-научног већа Географског факултета Универзитета у Београду, донетој на седници 17. јула 2020. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидата **Марка Филиповића**

ДНЕВНИ МИГРАЦИОНИ СИСТЕМ БЕОГРАДА

Комисију чине др Гордана Војковић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Драгутин Тошић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Иван Раткај, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Даница Шантић, ванредни професор Универзитета у Београду, Географски факултет и др Никола Крунић, виши научни сарадник Института за архитектуру и урбанизам Србије. Комисија је темељно прегледала и проучила наведену докторску дисертацију и Наставно-научном већу подноси следећи извештај:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

1.1. Основни подаци о кандидату

Марко Филиповић је рођен 21. октобра 1983. године у Крагујевцу, Република Србија. Основну школу завршио је у Тополи, а средњу, смер електротехничар рачунара, у Младеновцу. Редовне студије уписао је 2002. године на Универзитету у Београду Географском факултету, смер Демографија, и завршио са просечном оценом 8,89. Дипломски рад „Демографске перспективе развита Источне Србије“, одбранио је 3. новембра 2006. године, са оценом 10 (десет). Исте године, уписао је последипломске академске

студије – мастер, на матичном факултету, смер Демографија. Све предвиђене испите положио је са просечном оценом 9,86 и под руководством проф. др Гордане Војковић израдио и одбранио завршни мастер рад под називом „Демографски аспект просторно-функционалне организације Јабланичког округа”, дана 21. октобра 2010. са оценом 10 (десет). Током мастер студија, био је стипендиста Министарства науке и заштите животне средине на пројекту Института за архитектуру и урбанизам Србије, под менторством др Николе Крунића. Септембра 2010. уписао је докторске академске студије на Универзитету у Београду Географском факултету, смер Демографија, и положио програмом предвиђене испите, са просечном оценом 9,25.

Марко Филиповић је био стипендиста Министарства науке и заштите животне средине Владе Републике Србије у Институту за архитектуру и урбанизам Србије од 2007-2008. године. Од 2011. године запослен је у Географском институту „Јован Цвијић“ САНУ. Након одбране мастер рада стекао је звање истраживача сарадника. Од 2007. године до данас учествовао је на пет научних пројеката:

- 2018- . Evaluation of preconditions for tourist activities in underpopulated rural areas: Comparative study of Macedonia and Serbia. SANU – MANU.
- 2011-2016. Пројекат: Географија Србије, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ (Пројекат 47007 - Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије).
- 2011-2012. Лексикон Националног парка Копаник. Службени гласник и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- 2007. Rural infrastructure feasibility and costing study for the Stara Planina Mt. nature park, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, World Bank, IAUS.
- 2007-2008. Пројекат: Одрживи просторни развој градова Србије. Институт за архитектуру и урбанизам Србије (ТР 6500 – Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије).

У истом периоду, Марко Филиповић је био ангажован и у научно-стручном погледу у изради следећих просторних планова:

- 2011. Регионални просторни план Тимочке крајине, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, (Службени гласник Републике Србије, бр. 51/11)
- 2010. Просторни план подручја посебне намене међународног пловног пута Е-80 – Дунав (Паневропски коридор VII), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, (Службени гласник Републике Србије, бр.14/15)
- 2009. Регионални просторни план Јужног поморавља, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, (Службени гласник Републике Србије, бр. 83/10)
- 2009. Просторни план подручја посебне намене Националног парка Ђердап, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, (Службени гласник Републике Србије, бр.43/13)

- 2008. Просторни план подручја Парка природе и туристичке регије Стара планина, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, (Службени гласник Републике Србије, бр.115/08)

Од осталих активности, треба истаћи да је кандидат:

- Предавач на програму стручног усавршавања наставника "Коридори Србије", у реализацији Завода за унапређење образовања и васпитања и Географског института Јован Цвијић САНУ.
- У оквиру циклуса предавања "Актуелни демографски процеси у Србији" у задужбини Илије М. Коларца, кандидат је био предавач са темом: Савремени миграциони процеси на подручју Србије.
- Технички уредник: а) Зборника радова Географског института Јован Цвијић САНУ; б) Политика регионалног развоја: Научно утемељење и практични примери, Београдска банкарска академија

1.2. Списак објављених радова

Марко Филиповић је самостално или у коауторству објавио 17 научних радова, 4 лексикографске јединице, а резултате својих истраживања излагао је и на бројним (10) међународним научним скуповима.

а) Монографија и поглавље у монографији (М-42 и М-44):

Кокотовић Каназир, В, Стојилковић Гњатовић, Ј, Филиповић, М, Бабовић, С, Ивковић, М, Ловић Обрадовић. С. (2017) Становништво Србије. У: М. Радовановић (Ур.), *Географија Србије*. (Посебна издања, књ. 91, стр. 506–565), Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. ISBN 978-86-80029-70-2.

Spasić, N., Petrić, J., Filipović, M. (2007): *Small and Medium Towns of Central Serbia - Standpoints and Assumptions on Development Perspectives*, Monograph No. 55, Belgrade: Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, ISBN 978-86-80329-54-3

б) Рад у међународном часопису (М-23):

Jojić Glavonjić, T., Doljak, D., Brankov, J. & Filipović, M. (2019). Resident's Perception Toward Protected Areas - Landscape of Exceptional Features "Vlasina" (Serbia). *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 14(1). 5-17. DOI:10.26471/cjees/2019/014/053

в) Рад у часопису од међународног значаја верификованог посебном одлуком (М-24):

Кокотовић, В., Филиповић, М., Магдаленић, И. (2016). *Унутрашња мобилност становништва Србије у другој половини XX и на почетку XXI века*, Гласник етнографског института САНУ XLIV, Београд, 2016. ISSN 2334-8259.

Filipović, M., Kokotović Kanazir, V, Drobnjaković, M. (2016). Small towns in Serbia – The „bridge“ between the urban and the rural. *European Countryside* 4, 462-480.

Drobnjaković M, Pantić M. & Filipović M. (2014). *Regional level in the function of mitigating negative demographic trends in rural areas of Serbia: Case study of the District of Zaječar*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 148(3), 777-791, DOI: 10.2298/ZMSDN1448777S, ISSN 0352-5732

Bjeljac Ž., Pantić M., Filipović M. (2013.): *The role of event tourism strategy of Serbia in strategic planning*. SPATIUM International Review Belgrade: Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, no 30, p. 54-60, ISSN 1450-569X

2) Саопштење са међународног скупа штампано у целини (М-33):

Filipović, M., (2019) *Changes in gender structure of Belgrade's daily migration system*, Region: Optimal Development Strategy, Region: Optimal Development Strategy, pp. 172 - 174, 978-966-285-599-9, Kharkiv, 16. - 17. Oct, 2019

Filipović, M., Pantić, M., Živanović Miljković, J. (2013): *Urban-rural functions and relationships at the regional level – example of the city of Valjevo, Mionica and Osečina municipality*. International Scientific Conference "Regional development, spatial planning and strategic governance", May 2013, Belgrade, Serbia. pp. 360-373, ISBN 978-86-80329-76-5

Стојилковић Ј., Филиповић М., Кокотовић В. (2012). *Стадијуми старења етничких група у Србији*. Зборник радова са Међународног научног скупа “Трећи конгрес српских географа”, Бања Лука, РС. стр.447-457, УДК:314.8-054(497.11), ISBN 978-99955-719-1-7.

Филиповић, М. (2009): *Савремени демографски процеси на подручју Јабланичког округа*, Међународни научни скуп: Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља, Географски факултет, Дивчибаре, 2009, ISBN 978-86-82657-85-9

Филиповић, М. (2007): *Перспективе демографског развоја Источне Србије*, Међународни научни скуп: Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима, Требиње, РС. Стр. 425-430, ISBN 978-99955-21-03-05

Филиповић, М. (2007): *Утицај миграција на демографски развој Источне Србије*, Међународни научни скуп, Регионални развој и демографски токови земаља Југоисточне Европе, Економски факултет, Ниш стр. 495-502, ISBN 978-86-85099-48-9

Ђурђевић, Ј., Филиповић, М. (2007): *Демографски потенцијали на подручју туристичких регија Ђердап и Стара планина и перспективе развоја*, Међународни научни скуп, Одрживи просторни развој градова - volume 2, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, стр.181-200, ISBN 978-86-80329-52-9

д) Саопштење са међународног скупа штампано у изводу (М-34):

Filipović, M. & Kokotović Kanazir, V., (2018) *Recent emigration issues*, Abstract book of international conference “Smart Geography”, Abstract book of international conference “Smart Geography”, pp. 199 - 201, 978-954-07-4547-3, Sofia, Bulgaria, 2. - 4. Nov, 2018

Filipović, M. & Drobwaković, M., (2016) *Rural area between permanent and daily migration*, Contemporary migration in changing world: new perspectives and challenges, pp. 52 - 52, 978-86-6283-044-9, Srbija, 18. - 21. Sep, 2016

Kokotović Kanazir, V., Filipović, M. & Panić, M. (2015). *Demographic Characteristics of Lika Region* In (ed. Petrović, a.) 150th Anniversary of Jovan Cvijić’s birth, 91. Belgrade: Serbian Academy of Science and Arts; Geographical Institute „Jovan Cvijić“ SASA ISBN 978-86-7025-667-5

Filipović, M., Pantić, M., Živanović Miljković, J. (2013): *Urban-rural functions and relationships at the regional level – example of the city of Valjevo, Mionica and Osečina municipality*. International Scientific Conference "Regional development, spatial planning and strategic governance, May 2013. Belgrade, Serbia. Book of abstracts, p. 52. ISBN 978-86-80329-75-8.

ђ) Рад у водећем часопису националног значаја (М-51):

Kokotović, V., Filipović, M., Panić, M. (2016.): *Demographic characteristics of Lika region*. Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic SASA, Belgrade 66 (1), pp. 45-59 ISSN 0350-7599

Kokotović, V., Filipović, M. (2013.): *Refugees in Serbia – Twenty years later*. Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic SASA, Belgrade 63 (2), p. 21-33 ISSN 0350-759951

Филиповић, М., Ђурђевић, Ј. (2007.): *Демографске промене у градовима Централне Србије- компаративна анализа*, Часопис Архитектура и урбанизам бр. 20/21, ИАУС, Београд, 2007., стр. 101-111. ISSN 0354-6055

е) Лексикографске јединице (М-46 и М-47):

Филиповић, М. (2017) *Полна структура и прираштај становништва Србије*. У: А. Милановић Пешић и др (Ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања 94, стр. 118-119), САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. ISBN: 978-86-7025-724-5 (САНУ), ISBN: 978-86-80029-73-3 (ГИЈЦ).

Филиповић, М. (2017) *Становништво и куће по окрузима Србије*. У: А. Милановић Пешић и др (Ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања 94, стр. 120-121), САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. ISBN: 978-86-7025-724-5 (САНУ), ISBN: 978-86-80029-73-3 (ГИЈЦ).

Филиповић, М. (2017) *Становништво у насељима Хомоља*. У: А. Милановић Пешић и др (Ур.), *Из бележница Јована Цвијића – прикази и тумачења* (Посебна издања 94, стр.

122-123), САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. ISBN: 978-86-7025-724-5 (САНУ), ISBN: 978-86-80029-73-3 (ГИЈЦ).

Филиповић, М. (2015) Становништво, У: Д. Миљановић (Ур.), *Лексикон Националног Парка Копаоник*, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ и Службени гласник РС, стр. 286 - 288, 908(497.11-751.2Копаоник)(031), 978-86-80029-67-2.

1.3. Основни подаци о дисертацији

Кандидат Марко Филиповић је 10. октобра 2016. године (бр. 488) поднео Универзитету у Београду Географском факултету пријаву теме за израду докторске дисертације ДНЕВНИ МИГРАЦИОНИ СИСТЕМ БЕОГРАДА. На седници Наставно-научног Већа Географског факултета одржаној 20.10.2016. године именована је Комисија за оцену прихватљивости теме и подобности кандидата у саставу др Гордана Војковић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Драгутин Тошић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Иван Раткај, ванредни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Даница Шантић, доцент Универзитета у Београду, Географски факултет и др Никола Крунић, научни сарадник Института за архитектуру и урбанизам Србије. Комисија у наведеном саставу је ННВ Географског факултета поднела позитиван реферат са предлогом да се кандидату Марку Филиповићу одобри израда докторске дисертације под наведеним насловом, те је Наставно-научно веће Географског факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 24.11.2016. године, кандидату Марку Филиповићу дало одобрење за израду докторске дисертације под називом „Дневни миграциони систем Београда“, а за ментора је именована др Гордана Војковић, редовни професор Универзитета у Београду Географског факултета. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду је дало сагласност на предлог теме докторске дисертације на седници одржаној 27.12.2016. године (бр. 61206-6596/2-16). Завршену и укоричену докторску дисертацију је кандидат Марко Филиповић предао Секретаријату Географског факултета 14.07.2020. године, те је на седници Наставно-научног већа Географског факултета одржаној 17.07.2020. године именована комисија за преглед и оцену докторске дисертације у саставу др Гордана Војковић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Драгутин Тошић, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Иван Раткај, редовни професор Универзитета у Београду, Географски факултет, др Даница Шантић, ванредни професор Универзитета у Београду, Географски факултет и др Никола Крунић, виши научни сарадник Института за архитектуру и урбанизам Србије.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација „Дневни миграциони систем Београда“ је написана на 264 страна урађених у складу са Упутством за формирање репозиторијума докторских дисертација Универзитета у Београду. Дисертација садржи 8 почетних страна, где су укључене насловна страна на српском и енглеском језику, страна са подацима о ментору и члановима Комисије, захвалница, резиме и кључне речи на српском и енглеском језику и садржај. Основни текст написан је на 218 страна, а прати га списак 246 референци, списак интегрисаних 56 табела, и списак 58 слика и картографских прилога, у оквиру којих и 7 графикона. У прилогу су три табеле на 26 страна. На последњих 5 страна се налази биографија аутора и обавезни прилози (изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу).

Дисертација се састоји од Уводних разматрања и 5 поглавља која су повезана у логичну и функционалну целину:

Уводна разматрања (стр. 1–9)

- I. Теоријско-методолошке основе истраживања (стр. 10–60)
- II. Основне детерминанте развоја дневног миграционог система Београда (стр. 61–88)
- III. Дневни миграциони систем Београда (стр. 89–179)
- IV. Трансформација дневног миграционог система Београда – Дискусија резултата (стр. 180–211)
- V. Закључна разматрања (стр. 212–218)
Литература, извори података и други документи (стр. 219-230).

У оквиру сваког поглавља постоји разгранатост подналова у складу са потребама и значајем које одређена тема завређује.

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

У *Уводним разматрањима* дат је осврт на проблем и предмет истраживања, на основу којих су дефинисани циљеви и задаци истраживања дисертације. Сажето је представљена теоријско-методолошка основа истраживања дневних миграционих система, са аспекта више географских дисциплина. Вишеструки просторни обухват је одређен предметом истраживања, од делова самог насеља Београд, до његовог целокупног функционалног подручја. За временски оквир истраживања акценат је стављен на последњи међупописни период, 2002-2011. година. Постављене су основне хипотезе истраживања и приказане методе рада, коришћени подаци и софтверска подршка.

Прво поглавље даје *Теоријско-методолошке основе истраживања*, које су конципиране у три сегмента, према основном предмету: а) теоријско-методолошке основе истраживања дневних миграција, б) урбаних система, као и в) урбаних система Србије и Београда. У првом делу поглавља представљен је значај и тенденције у истраживању дневне миграције и њена улога у бројним типологијама просторне покретљивости становништва. Дат је осврт на дефиниције и тумачења самог појма дневне миграције, затим њихова подела и на крају детерминанте дневних миграција, све према ставовима, како страних, тако и домаћих аутора. У оквиру другог дела представљен је град и мрежа насеља, а затим и урбани системи, кроз дефинисање самог појма, поделе и приказ њиховог развоја паралелно са фазама развоја друштва. Поред тога, дат је и приказ кључних теоријских концепата и модела у истраживању урбаних система. Посебно место има теоријски приказ концепта дневних урбаних система и њихова емпиријска делимитација у оквиру различитих националних урбаних система. Трећи део представља развој урбаних система Србије паралелно са демографским процесима и социо-економским и територијално-политичким променама. Представљени су засебно дневни урбани системи Србије, као и најзначајније типологије насеља са аспекта овог истраживања, које су за основни индикатор користиле дневну миграцију становништва. На крају је дат приказ дела најзначајнијих истраживања урбаног система Београда, са посебним освртом на просторно испољавање дневне миграције становништва.

У другом поглављу приказане су *Основне детерминанте развоја дневног миграционог система Београда* кроз основне карактеристике административног подручја Града Београда, самог насеља Београд, као и његових делова, док су у одређеним случајевима приказане и општине, односно насеља из суседних делова чији је развој значајан за одређивање функционалног утицаја Београда. Представљена је административно-територијална организација и указано на значај Београда у просторној структури Србије. Истакнуте су географске основе насељености и територијално ширење Београда, а посебан акценат дат је економским и саобраћајним детерминантама развоја дневног миграционог система Београда. На крају су анализирани просторно-демографске карактеристике београдске области и приказано кретање основних демографских показатеља, при чему је истакнуто кретање броја становника и промене у социо-економским структурама становништва.

Поглавље *Дневни миграциони систем Београда* даје врло исцрпне резултате овог истраживања у основном облику. У уводном делу је прво представљен модел просторног испољавања дневних миграција радне снаге, са свим његовим компонентама, као база, односно методолошка основа за даље истраживање. Потом су дневна кретања становништва запосленог на територији насеља Београд анализирана у три вида: кроз дневни миграциони систем, унутарградска кретања и дневни урбани систем. Овај сложени приказ представља дневни миграциони систем Београда, обухватајући и унутарградска кретања и дневну миграцију радне снаге. Унутарградска (унутарнасељска) кретања радне снаге приказана су кроз апсорпциона и дисперзна кретања између десет делова насеља Београд, док је посебно представљен и дневни урбани систем, кроз уделе становника других насеља запослених на територији насеља Београд, односно дневним мигрантима по методологији пописа. Да би се стекла јасна слика о односима и везама у дневном миграционом систему Београда, дат је и осврт на секундарне центре рада у његовом оквиру. У оквиру другог дела поглавља анализирани су дневни урбани подсистеми Београда као десет засебних целина. Представљен је прилагођени модел за издвајање и планирање подсистема, при чему је

језгро дневног урбаног система само један од делова насеља Београд. Сходно томе, анализиран је просторни обухват сваког од десет дневних урбаних система, обим дневног кретања радне снаге, као и промене у последњем међупописном периоду. Као основни индикатор коришћен је удео запослених у посматраном делу Београда, а са пребивалиштем у другом насељу (укључујући и остале делове насеља). Структурна анализа дневних миграната представља трећи део поглавља у коме су приказани резултати анализе засноване на посматрању контингента дневних миграната који обављају занимање на територији насеља Београд. Разматрана је селективност дневних миграната према најважнијим обележјима на основу резултата Пописа 2002. и 2011. године. Структурна обележја посматраног дела популације анализирана су према полу, старости, образовању и делатностима. Контингент је посматран на нивоу целог насеља Београд, као и у оквиру језгара његових подсистема, односно делова насеља.

У оквиру четвртог поглавља *Трансформација дневног миграционог система Београда – Дискусија резултата* представљени су посебни облици испољавања у оквиру дневног миграционог система Београда, кроз врло студиозну анализу и уз примену додатних показатеља заснованих на функцији рада и дневној покретљивости становништва. Одређена је функцијска зависност насеља и функцијска усмереност контингента дневних миграната. Примењен је концепт привременог становништва као модел просторно-временске расподеле становништва („дневно и ноћно“ становништво), при чему су одређени центри рада, дефинисана њихова хијерархија, као и степен функцијске зависности осталих насеља. Утврђене су и зоне преклапања као облик просторног испољавања утицаја више центара рада на функцијску зависност насеља. Центре рада су чинили делови насеља Београд, при чему је одређена њихова хијерархија према степену заступљености у зонама преклапања. Привредна трансформација дневног миграционог система приказана је кроз промене у економским показатељима, као и у уделу дневних миграната у оквиру радне снаге. На крају, на основу детаљне анализе свих индикатора, представљене су промене и тенденције у дневном миграционом систему.

У *Закључним разматрањима* је у форми синтезног закључка дат коментар претходно спроведених анализа са освртом на потврђеност радних хипотеза истраживања. На основу релевантних индикатора и примене модела објашњени су промене и територијално испољавање дневног миграционог система Београда. Посебно су истакнуте промене у хијерархији подсистема, као и функционална трансформација делова насеља Београд и њихова улога као центара засебних дневних урбаних система.

Резултати истраживања су подржани интегрисаним картографским приказима стања и промена у дневном миграционом систему Београда током посматраног периода. Картама су представљене демографске промене Београдске области, као и основне карактеристике посматраног подручја. Различитим методама су приказани односи, укључујући и дневна кретања радне снаге у оквиру насеља Београд са једне стране, и дневног урбаног система самог насеља, са друге стране. Да би се стекла јаснија слика о просторној расподели функције рада у оквиру дневног миграционог система, приказани су и секундарни центри на основу броја дневних миграната. Сваки од десет подсистема, чија су језгра чинили делови насеља Београд, на карти је приказан према пољима утицаја 2002. и 2011. године. Насеља која учествују у дневном миграционом систему Београда приказана су на картама и према посебним показатељима заснованим на функцији рада и становања, као и дневној мобилности. Приказана је њихова општа функцијска зависност, усмереност контингента дневних миграната, просторно-временска расподела становништва, зоне преклапања утицаја више центара рада, као и

трансформација запослености. Посебно су истакнута насеља која у највећој мери дају дневне мигранте насељу Београд.

3. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Докторска дисертација Марка Филиповића је имала за циљ да истражи детерминисаност просторног и популационог обухвата дневног миграционог система Београда и да, кроз просторну дистрибуцију насеља исходишта и одредишта дневних миграната, „исцрта границе“ дневног урбаног система Београда и свих његових подсистема, као сложеног израза интеракције дневног кретања становништва.

Значајан део ове дисертације представља емпиријско истраживање засновано на допунској обради података у Републичком заводу за статистику Србије о дневним миграцијама радне снаге на подручју Београдског региона. Свеобухватном квантитативном и квалитативном анализом дошло се до бројних вредних закључака, издвојићемо само неке:

- Београд, као главни пол концентрације становништва и функција на територији Републике Србије, директно и индиректно, има изражен утицај на демографску, просторну и социо-економску трансформацију насеља у својој ближој и даљој околини. Популациони раст периурбаних и субурбаних појасева београдске агломерације, као и појединих делова насеља Београд, са једне стране, насупрот још увек значајном обиму концентрације радних места у централним градским општинама, са друге стране, детерминисали су повећање интензитета дневне миграције радне снаге.
- Потврђено је да у хијерархији дневних урбаних система Републике Србије, Београд има доминантну улогу. У дневним кретањима радне снаге према Београду из свих осталих насеља Србије, према подацима последњег пописа, учествовало је 107.879 становника. Тај број је представљао 17,5% свих радника дневних миграната.
- Да би се стекла јасна слика о односима и везама у дневном миграционом систему Београда, дат је и осврт на секундарне центре рада у његовом оквиру. У посматраном периоду (2002-2011) неки од ових центара доживели су значајну трансформацију, што је утицало на промену смера интензитета и обима дневне мобилности становништва у оквиру дневног миграционог система Београда.
- Посебан квалитет истраживању даје методолошки приступ према коме је дневни миграциони систем Београда анализиран и кроз подсистеме, и где је сваки од 10 административних делова насеља Београд представљен као центар рада, односно језгро засебног дневног урбаног система. То је омогућило прецизирање функцијских чворишта унутар насеља. У циљу успостављана хијерархије међу центрима подсистема одређена су поља њихових утицаја, обим дневног кретања радне снаге, степен функцијског централитета, као и територијални обухват гравитационог подручја сваког од њих. Такође, јасно су детектоване промене унутар сваког од ових подсистема.
- Истраживање је показало да су се дневни урбани системи, засновани на функционалним утицајима десет делова насеља Београд, развијали у складу са општим демографским, просторним и социо-економским приликама у истраживаном периоду 2002.-2011. година. Најинтензивнији пораст обима дневне миграције и трансформације у посматраном периоду имао је дневни урбани систем Новог Београда.

- Структурна анализа контингента дневних миграната који обављају занимање на територији насеља Београд, и њихова селективност према старости, полу, образовању, делатностима које обављају указала је на низ специфичности које рефлектују просторно-функцијске трансформације насеља Београд. Она доприноси разумевању демографских детерминисаности процеса дневне миграције и може бити вредан инпут код креирања различитих јавних политика.
- Посебно вредне резултате истраживања дала је анализа трансформације дневног миграционог система кроз а) општу функцијску зависност и б) функцијску усмереност насеља. У периоду између 2002. и 2011. године, насеља дневног миграционог система Београда према општој функцијској зависности доживела су интензивну трансформацију, и већина насеља дневног миграционог система је повећала степен своје опште функцијске зависности. Највећа промена уочена је у категорији насеља са преко 80% дневних миграната у радном контингенту становника. Највећи степен трансформације, уочен је код насеља периферних градских општина, као и општина у контактної зони административног подручја Београда.
- Примена модела просторно-временске расподеле становништва, односно одређивање разлике у броју између тзв. „дневног“ и „ноћног“ становништва додатно је допринела разумевању трансформација у оквиру дневног миграционог система Београда, и детектовању насеља са доминантном функцијом становања – тзв. „спаваонице“, као и промене функције насеља у посматраном временском периоду. Примена модела дала је јаснију слику о новим трендовима у лоцирању функција рада и становања у оквиру насеља Београд, па је управо у периоду од 2002-2011. комплексност дневног миграционог система Београда дошла до изражаја. Јачање или слабљење функције рада или функције становања, приказано кроз однос „дневног“ и „ноћног“ становништва, указало је на могућност центра да се прилагоди демографско-просторним процесима, као и привредној трансформацији.
- Дефинисање зона преклапања у оквиру дневног миграционог система Београда, за 2002. и 2011. годину, омогућило је да се утврде промене утицаја појединих центара рада. Као традиционално одредиште дневних кретања радне снаге, према резултатима 2002. године, доминирале су општине ужег градског језгра, Савски венац и Стари град. Релокација привредних функција из централних ка периферним деловима детерминисала је знатно другачију хијерархију центара рада 2011. године. Утицај општине Савски венац се преклапао са утицајима другог језгра у знатно мањем обиму, а Стари град је забележио још осетнији пад, што је проузроковало 3,5 пута мање учешће овог центра рада у зонама преклапања. На другој страни, јачање функције рада у односу на функцију становања на Новом Београду резултирало је интензивним повећањем броја случајева у којима је овај центар учествовао у формирању зона преклапања.
- Коначно, резултати истраживања трансформације запослености потврдили су да се међу главним факторима трансформације дневних урбаних система истичу развој и промене у просторном размештају привредних структура. Са променама у просторно-привредној структури Београда, дошло је до формирања новог распореда у хијерархији центара рада у оквиру самог насеља. Према просторној дистрибуцији запослених у 2011. години, као најзначајнији центар рада издвојио се Нови Београд. Поред њега, значајнији пораст уочен је и код општина Вождовац и Чукарица. Поред промене хијерархије унутар самог Београда, дошло је до јачања одређених центара запослености у његовој непосредној близини, као и до формирања нових.
- Вредан део закључка о трансформацији дневног миграционог система Београда представља коначна оцена карактера и промене сваког појединачног дела насеља

Београд у оквиру 10 градских општина, као и промене у важнијим насељима дневног урбаног система Београда која су представљала даваоце дневних миграната.

* * *

Миграције становништва, па тако и дневна просторна мобилност становништва, представљају вишеструко релевантно демографско и географско својство од посебног значаја за науку и различита подручја друштвене праксе. Проучавање дневних токова миграција, праваца њихове усмерености, детерминисаности и последица, популационог обима и структуре мигрантског становништва према различитим обележјима има свој допринос у креирању адекватне развојне, економске, или популационе политике различитих територијалних целина повезаних дневном интеракцијом становништва. Применом модела просторног испољавања дневних миграција радне снаге, оне постају и важан инструмент за одређивање просторно-функцијских веза и односа у мрежи насеља. Тако се дневна миграција радне снаге користи као релевантни показатељ функцијског испољавања центра рада и усмерености насеља становања. Проучавања дневних миграција су тако, од релативно слабије заступљености у оквиру ширих истраживачких тема, прерасла у важно поље истраживања из демографских, социјалних, економских, културолошких и других разлога, јер је то процес који на специфичан начин утиче на социоекономску трансформацију градских регија и окружења

Комплексност истраживачког задатка дисертације Марка Филиповића произилази из територијалног обухвата истраживања, које је сложено и двострано. Наиме, као примарна територија посматрања дефинисано је насеље Београд, односно уже градско језгро Београда, као центар дневног миграционог система. Анализирано је као целина, али и као скуп засебних центара, односно дневних урбаних система у виду делова насеља Београд у оквиру 10 градских општина на којима се простире. Са друге стране, у територију посматрања укључена су и насеља која дају дневне мигранте Београду, тако да је оквир дефинисан дометом дневног урбаног система насеља Београд. Ограничења везана за доступност статистичких података одредила су временски оквир истраживања, тако да је акценат био на последњем међупописном периоду и променама које су се током њега догодиле у оквиру дневног миграционог система Београда. Дубину истраживања документује податак да су подаци неопходни за емпиријско истраживање о дневним миграцијама на нивоу насеља обезбеђени посебном допунском обрадом Републичког завода за статистику. За потребе разумевања демографских појава и процеса, поједини показатељи анализирани су кроз дужи временски период, на основу података пописне и виталне статистике.

Научни допринос дисертације Марка Филиповића може се посматрати кроз два аспекта. Из демографске перспективе, истраживање обима, промена праваца и структурних и квалитативних карактеристика популације дневних миграната доприноси, како развоју теоријске мисли о феномену миграција становништва, тако пружа и демографске смернице у формулисању одговарајуће развојне популационе и економске политике (а тиме и политике тржишта рада) различитих функционалних подручја које дневне миграције повезују. Резултати проучавања дневних миграција становништва практично су применљиви у многим сферама живота. Тако, на пример, утврђивање броја дневних миграната, као корисника услуга и инфраструктуре насеља рада, у односу на становништво које станује у одређеном месту, значајно је са становишта планирања саобраћаја, развоја инфраструктуре, али и заштите животне средине.

Други аспект научног и апликативног доприноса ове теме лежи у чињеници да су дневни урбани системи просторни израз дневних миграција становништва, а да се они у савременој теорији регионалног развоја и планерској пракси посматрају као изузетно значајан инструмент за планирање и остваривање уравнотеженог регионалног развоја. Не чуди зато што су до сада теме о дневној циркулацији становништва највише обрађиване у склопу регионалног планирања, односно регионалних просторних планова. Гравитациона моћ Београда и просторни обухват његовог поља, у комбинацији са другим факторима, представљају основе концентрације становништва у посматраној зони. Резултати истраживања врло исцрпно и документовано осветљавају просторно-демографске процесе и просторно-функцијске везе и односе који детерминишу Београд као доминантни дневни урбани и дневни миграциони систем на подручју Републике Србије, доприносе његовом прецизнијем разграничењу и одређењу интензитета територијалног домета, и дају најбитније одговоре у вези са дневном мобилношћу запослених, концентрацијом функција становања и функција рада. Детерминација обима и праваца пружања дневних миграција становништва главног града Републике је од изузетне важности, јер води ка бољем разумевању регионалне диференцијације њене територије, трансформације просторне и функционалне структуре самог Града Београда, а пружа и вредне увиде у правце усклађивања просторно-функцијске организације београдске метрополитенске регије, одређивања функција у мрежи насеља и могућих праваца социо-економског преображаја приградских насеља и ширег окружења или, на пример, инфраструктурног опремања, развоја јавног приградског и међуградског саобраћаја, коришћења сервисних услуга и т.сл.

Консултовање обимне и релевантне литературе, која покрива поље два сложена система - миграционог и урбаног, и један врло исцрпан преглед постојећих емпиријских истраживања, били су у основи формулисања истраживачког задатка, а његово доследно спровођење учинило је ову дисертацију научно респектабилном. Теоријска потпора и адекватан методолошки апарат, у који је уграђена сложена квантитативна и квалитативна анализа, били су усмерени ка основном циљу истраживања – систематичном и темељном трагању за условљеностима и правцима трансформације дневног миграционог система Београда, узимајући у обзир многобројне фактора који иницирају дневну мобилност становништва. Значај резултата и научни допринос докторске дисертације Марка Филиповића огледају се и у томе што одређени модели не приказују само тренутно стање у дневном кретању радне снаге, већ имају потенцијал у прогнозирању будућих образаца кретања и размештаја становништва. Посебно вредан део дисертације предствља низ од чак 40 квалитетних ауторских карата, које документују наведене процесе у дневном миграционом систему Београда и омогућују идентификацију њихових просторних образаца.

ЗАКЉУЧАК КОМИСИЈЕ

Након прегледа докторске дисертације кандидата Марка Филиповића под насловом "Дневни миграциони систем Београда", Комисија за преглед и оцену докторске дисертације закључује да је дисертација написана према свим стандардима у научно-истраживачком раду и да представља актуелан **научни допринос из области демографије**. Докторска дисертација је урађена у складу са прихваћеном темом и пријавом на коју је Унивезитет у Београду дао сагласност, и пружила је значајна

научна објашњења феномена дневних миграција, која имају своју теоријску и апликативну вредност. Резултат је самосталног истраживања, и представља оригинално научно дело значајно са научног и друштвеног становишта. На основу наведеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Географског факултета Универзитета у Београду да се прихвати Извештај о прегледу и оцени докторског рада **Марка Филиповића**, под називом **ДНЕВНИ МИГРАЦИОНИ СИСТЕМ БЕОГРАДА**, и упути на коначно усвајање Већу научних области Универзитета у Београду, те након завршетка процедуре одобри јавну одбрану.

У Београду, 23. 07. 2020.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Др Гордана Војковић, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски
факултет, Одсек за демографију

Др Драгутин Тошић, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски
факултет

Др Иван Раткај, редовни професор
Универзитет у Београду Географски
факултет

Др Даница Шантић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Географски
факултет

Др Никола Крунић, виши научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам
Србије